

Antonija Ramovš

Častna občanka občine Železniki

Primož Pegam

Tonika Ramovš – portret pred zadnjim vhodom v muzej ob 90-letnici.
Foto: arhiv Muzeja Železniki

"Rojena sem bila v delavski družini 12. 1. 1905, kakor je trdila mama. Tudi v zdravniški izkaznici piše 12. 1. 1905. V šolskem spričevalu in na matičnem uradu pa piše 13. 1. 1905."

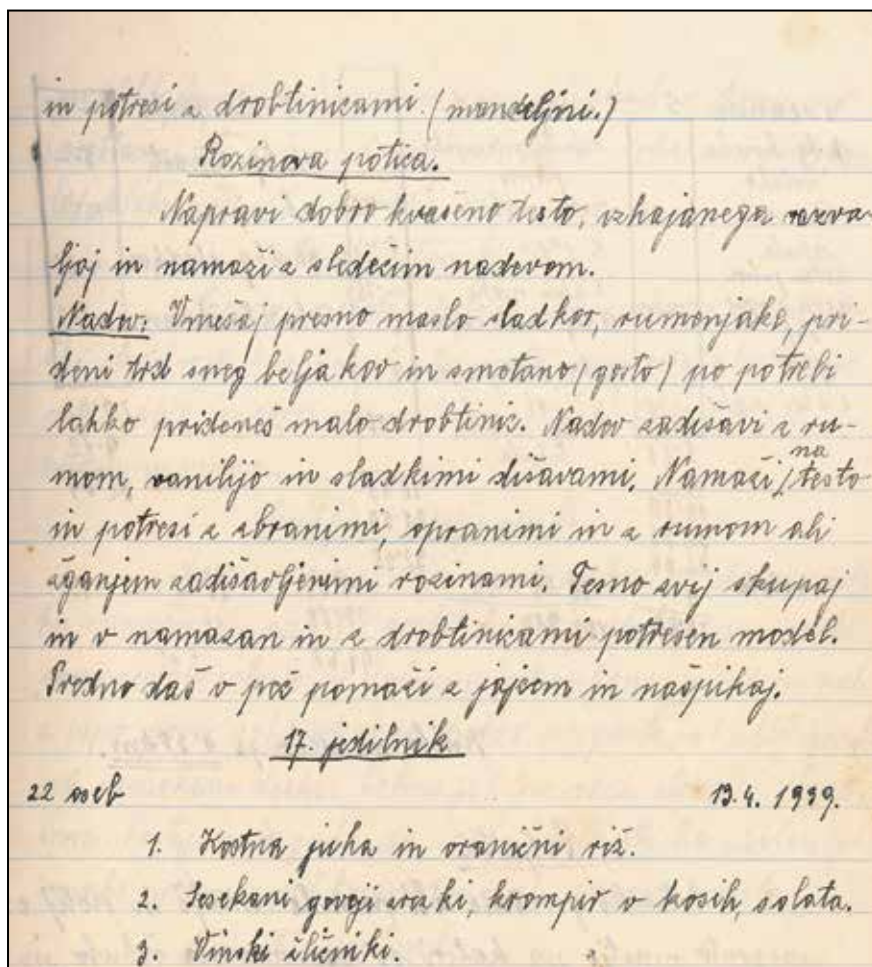
Tako je zapisala Antonija Ramovš – Tonika.

Rodila se je očetu Juriju in mami Katarini Benedičič. Očetu Juriju je bila Katarina druga žena, saj mu je prva kmalu po rojstvu sina Franca, rojenega leta 1895, in hčerke Helene, rojene leta 1898, umrla. Po Tonikinem rojstvu sta na svet prijokala še dva, brat Jožef in sestra Terezija, vendar sta v starosti od šest tednov do enega leta po rojstvu umrla.

Oče Jurij se je leta 1884 v Železnike priselil iz Zatrevala v Poljanski dolini. Najprej se je izučil za usnjarskega pomočnika pri Josipu Lavtarju. Kasneje je

petčlansko družino, dva otroka, ki ju je imel s prvo ženo, in Toniko, preživel kot usnjarski mojster z delom v usnjarni Jakoba Dermote v Železnikih, kjer je bil zaposlen nad 50 let. Mama Katarina je bila Gradnikarjeva iz Železnikov.

Tonikin polbrat Franc, izučen za krojača, je prišel iz prve svetovne vojne iz italijanskega ujetništva bolan in je že leta 1924 umrl. Polsestra Helena se je poročila z glasbenikom, sicer sudetskim Nemcem, ki je igral v vojaškem orkestru Dravske divizije. Po nekaj letih v Jugoslaviji zanj ni bilo več dela in odšla sta v Romunijo. Vojna vihra ju je ujela v Sudetih, kjer je Helena leta 1943 v Schwaderbachu umrla. Družina se je razbila. Helena je imela štiri hčere. Olga se je po vojni odselila v Ameriko in tam še vedno živi. Druge

Rokopis recepta za rozinovo potico iz zvezka z recepti.

tri pa so ostale v Nemčiji, ena od njih je Valentine, ki je še živa, druga, Irma, pa je pokojna. To je bilo tudi Tonikino edino bližnje sorodstvo.

Ljudsko šolo je obiskovala v Železnikih, za šolanje v Škofji Loki pa doma ni bilo materialnih možnosti. Tonika se je v mladih letih najprej vključila v čipkarsko šolo, kjer se je naučila klekljanja, kasneje pa se je pridružila prosvetnemu društvu. Stara 22 let je bila izvoljena v odbor prosvetnega društva za knjižničarko. To mesto je imela do okupacije.

V prosvetnem društvu je bila prišepetovalka, opravljala pa je tudi druga dela. Tako je na začetku za večino iger, ki so jih igrali, za vsakega prepisala tekst, tako da se je vsak igralec oziroma igralka lahko naučil/-a svoj tekst. Tako je shranila prepisane tekste za vloge: Čevljarjeva Marta, Lisbet, Pogumni Tonček, Divji lovec, Ptičji kralj in druge, žal pa se celotne igre niso ohranile.

Ko so se pričeli dekliški krožki in fantovski odseki, je bila članica krožkovnega odbora, dve leti pa tudi voditeljica telovadbe. Prvo leto je učila tri skupine: mladenke, gojenke in otroke stare od pet do sedem let. Drugo leto pa je imela dve skupini, gojenke je prevzela druga učiteljica. Udeležila se je tudi trimesečnega gospodinjskega tečaja, ki je bil leta 1938 organiziran v Železnikih pod vodstvom Francike Koprivec in njene pomočnice Vere Drolčeve.

Delovanje v prosvetnem društvu, predvsem pa sodelovanje z rojakom prof. dr. Koblarjem, je imelo zanjo poseben pomen in je nanjo vplivalo tako, da je začela sama pisati pesmi in igre, v katerih so prizori iz domačega okolja. Tonika je tako verjetno v tridesetih letih prejšnjega stoletja napisala igro Čipkarska božičnica, med drugo svetovno vojno pa igro Čipkarske terenke.

Čipkarska božičnica je igra v treh slikah z domačimi božičnimi običaji. Prikazuje običaje, ki so se v Železnikih ohranili vse do danes. Sicer pa je to igra z izrazito božično vsebino, socialno naravnana, otrokom skozi praznovanje božiča vliva radosti, poguma in optimizma. Med drugimi je prikazan tudi prizor, kako revnim otrokom delijo cekine, ki jih je župan dobil v dar z Dunaja. V tekstu je zanimiva tudi na-

slednja pesem, ki jo je sestavila avtorica:

*Skozi tiho temno noč
jezdi Jurij Plavc
sam pri sebi razmišljajoč,
koliko je bilo treba
potov v Akvilejo
in prošnja do patriarha,
da uslišal mu je
prošnjo smelo,
da Železniki samostojna
župnija bi postali,
nič več pod Selca
ne spadali.
Na prstih pritiska si roko,
kjer hrani pergament
s pravico pisano.
Tedad pa – Kaj je to?
Široko zastremi oko,
pred njim menih stoji,
za uzdo konja že drži
in s ceste ga čez polje
v Soro vodi.
Potem po vodi kar naprej
mimo Studenega in Češnjice
do sred Železnikov.
Tam menih izginil je,
Plavc pa v minutah par
domov prijezdil je.
Drugo jutro se raznesla
po Železnikih je vest,
da sovražniki hoteli
so dobiti Plavca v pest,
da bi iz zasede ga umorili
in pravico pisano mu vzeli.
Ko železniški možje
so prišli k njemu na obisk
in se mu zahvalili,
je sam jim razodel,
kako se čudovito je otel.
Nato so ga vprašali,
kaj želi, da bi mu v zahvalo dali.
Se Jurij Plavc nasmehnil je*

in rekel je tako:

"Enkrat na sv. večer sem zaspal
in polnočnico zamudil,
ker me oddaljen polnočni zvon
ni zbudil.

Da to bi več se ne zgodilo, želim:

Naj bo, ne meni v zahvalo,

pač pa v spomin,

da Železniki samostojna

župnija so postali:

da vsak sv. večer,

dokler bodo Železniki stali,

ko bitje se desete ure čuje

iz cerkvenih lin,

skozi gornji konec Železnikov

bo eden z zvoncem zvonil."

Možje obljubili so veseli,

da bodo željo mu izpolnili.

Od tedaj vsak sv. večer ob deseti uri

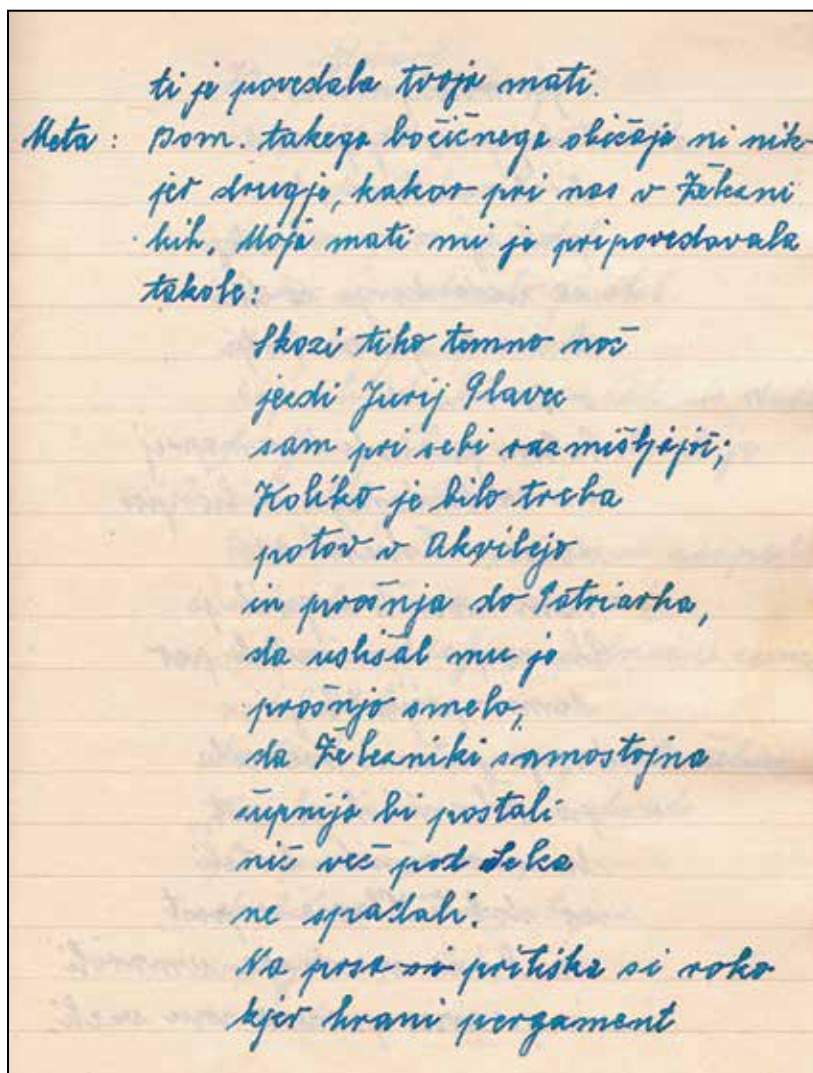
mlad fant skozi gornji konec Železnikov

s cerkvenim zvoncem zvoni,

za njim pa zbori mož in deklet

božične pesmi pojo

že več kakor tristo let.

Rokopis začetka
pesmi iz zvezka s
pesnimi
in igrami.

Igra Čipkarske terenke verjetno ni dokončana, predstavlja pa nekaj resničnih slik iz nemške okupacije. Prikazuje neuslišano ljubezen partizana do premožnega dekleta in resnična doživetja ljudi med vojno.

V prosvetnem društvu je bila bogata knjižnica. Tonika je za knjižnico skrbela z velikim veseljem in ponosom. Bila je izredna poznavalka celotne knjižnične zbirke, saj je večino knjig, ki so bile v knjižnici, tudi sama prebrala. Zнала je svetovati ljudem, kaj velja še posebej prebirati.

Posebno pa se je izkazala v času vojne, ko je pogumno rešila knjižni zaklad, ki bi bil sicer uničen. Knjige iz knjižnice je namreč razdelila med ljudi. Te knjige so domačini prebirali še dolgo po vojni, saj so bile takrat edino leposlovno čtivo.

Da je bila Tonika velika poznavalka slovenske literature, smo se lahko večkrat prepričali bližnji in daljni sosedje. Nemalokrat se je namreč dogodilo, da je Tonika v nedeljskem popoldnevu povsem po spominu z vsemi podrobnostmi kakšnemu "pozabljivemu" učencu ali dijaku pomagala pripraviti obnovo literarnega dela ali pa celo čtivo. Ocene, ki smo jih "pozabljivci" prejeli za tovrstne ob-

nove ali čtiva, so bile vselej visoke.

Bila je tudi izredno narodno zavedna, posebno ljubezen je gojila tudi do slovenskega jezika. Med vojno je veliko otrok učila pisati, računati in brati. Njena največja ljubezen v tem času pa je bilo poučevanje verouka. V letu 1942 je Tonika s pomočjo še treh sodelavk na sveto birmo v Železnikih pripravila več kot trideset otrok. Ker je bil slovenski duhovnik samo še pri Sv. Lenartu, so birmo opravili tam.

Hodila je po hišah in učila otroke ali pa so otroci prihajali k njej. Na Češnjici je skoraj celo vojno obdobje obiskovala družine in poučevala otroke. Lepe spomine na Tonikino učenje imajo Bogatajevi – Skaločevci.

Tudi jaz sem Toniki hvaležen za učenje krščanskega nauka in pomoč pri izdelovanju nalog za verouk vseh osem let. Vedno, ko sem prišel k Toniki – ali na obisk ali pa z nalogo za verouk, me je sprejela z velikim veseljem. Njene razlage so bile vedno zelo zanimive in zelo življenjske, tako da so mi ostale v spominu.

Po očetovi smrti 1944. leta, ki je Toniko močno prizadela, sta z materjo ostali sami. Čas po vojni ji ni bil naklonjen. Ko se je leta 1946 pričela druga

Otroci (birmanci) leta 1942, ko so bili na izpraševanju na Sv. Lenartu pri edinem še slovenskem župniku. Tedaj sta jih privatno poučevali (od leve proti desni) Minka Gortnar - Bekš in Tonika Ramovš. Poleg sta še Cirila Logar in Terezija Kristan. Foto: arhiv Muzeja Železniki.

čipkarska zadruga, je bila med ustanovnimi člani in tajnica, vendar je zaradi osebnih razlogov po nekaj mesecih izstopila iz odbora. Globoko verna ženska, kot je bila, novega družbenega sistema ni mogla sprejeti. Ni se mogla vključiti v družbo, kjer ni bilo krščanskih vrednot. Zaprla se je vase. Z materjo sta imeli za preživetje skromno pokojnino po očetu, tako da je bila stiska velika.

Leta po vojni je preživljala v revščini, po materini smrti leta 1949 pa se je stanje še poslabšalo. Ostala je popolnoma brez dohodkov. Preživljala se je s klekljanjem in z varovanjem otrok pri Jelencu – pri Francetovih v Smolevi.

Nekoč mi je pripovedovala, da se je v tem obdobju preživljala tudi tako, da je na pokopališče hodila pobirati hruške. Talarjev vrt namreč meji na pokopališče in hruške, ki so padle na pokopališče, seveda ni nihče pobiral, tako da jih je lahko pobrala ona. Ob tem pa jo je vedno težil še občutek, da dela greh.

Vse to je ni strlo. V sredini petdesetih letih se je nekako le začela vračati nazaj v družbo.

Ob 50. obletnici čipkarske šole leta 1957 je napisala igro Pričetek čipkarstva in čipkarske šole v Železnikih. Ta igra je veliko bolj poznana, kot sta znani prej omenjeni Čipkarska božičnica in Čipkarske terenke. Igra poteka v treh dejanjih in štirih slikah in je resničen prikaz razvoja čipkarstva v Železnikih. S ponovnim vstopom v družbo je pričela dobivati tudi sredstva za preživetje, tako da je življenje postalo znosnejše.

V tem obdobju je Toniki materialno veliko pomagala družina Jelenc – Francetovi iz Smoleve. Predvsem so skrbeli, da je imela vselej drva, ozimnico in mleko. Materialno stanje pa si je izboljšala tudi z varovanjem otrok Lada in Poldke Pegam.

Kljub skromnemu življenju, v kakršnem se je znašla, je vedno delila stvari, ki jih je imela, zato je ta zgodba še posebej zanimiva.

Tonika je ob skromni hiški imela dve drevesi – ringloja, eden je bil posebne vrste. Zanimivo je, da sta ta dva ringloja vsako leto veliko rodila. Potem ko sem Toniki obe drevesi obral, je, ne glede na

svoje materialno stanje, celoten pridelek raznesla bližnjim in daljnim sosedom, česar se še danes vsi spominjajo. Na to njeno usakoletno dejanje ima prijetne spomine tudi daljni sosed, svetovno znani tenorist rojak Janez Lotrič. Spomni se, da jim je Tonika vsako leto prinesla kanglo ringloja, obdarovani pa so bili deležni tudi enkratnih razlag različnih tem iz zgodovine Železnikov.

Nekaj posebnega so bili zimski večeri, ki smo jih preživeli pri Toniki ob krušni peči. Njene razlage in pojasnjevanja zgodovine so nam vsem ostale v spominu. Še posebej se spomnim, kako nam je kljub temu, da je bila njena večerja že tako skromna, nekaj kuhanega krompirja ponudila v pokušino. Medtem ko nam je pripovedovala doživlja je in zgodbe, je namreč voda v starem, posebnem loncu, v katerem se je v krušni peči kuhal krompir, nemalokrat popolnoma povrela, tako da je bil krompir napol kuhan in napol pečen, bil pa je enkratnega okusa!

Tonika je bila tudi velika ljubiteljica in zaščitnica živali. Vselej je imela po več mačkov, ki so imeli vsi zanimiva imena. Zelo pa jo je razjezilo, če je videla, da kdo kakšno žival muči.

Na logu, kot pravimo kraju v naselju Na plavžu, kjer danes raste lipa, je bila včasih samo za krajši čas deponija za les. Spomnim se, kako je nekega zimskega dne neki postavni furman pripeljal hlo-de in jih razložil. Furmani so obvladovali konje na različne načine, nekateri so bili z njimi tudi zelo grobi. Tega dne se je postavni furman z udarci spravil nad konja. Ravno takrat pa je mimo prišla Tonika in ga tako oštela, da se je fant resno zamislil nad svojim dejanjem. Kot so kasneje povedali, so besede, ki jih je slišal od Tonike, obrodile sad in konj ni bil več deležen udarcev.

V poletnem času so Toniko večkrat obiskale sorodnice iz Nemčije in Amerike. Tonika se je teh obiskov zelo veselila in se nanje vselej temeljito pripravljala. Sorodstvo ji je zelo veliko pomenilo.

Prvega obiska nečakinj Olge z možem in Irme s celo družino v šestdesetih letih se zelo dobro spominjam, kasnejših pa tudi. Pri Toniki so živeli

kakšen teden ali dva, se kopali v Sori in obiskovali kraje po Sloveniji.

S pričetki muzealske dejavnosti v Železnikih konec šestdesetih let prejšnjega stoletja je bila takoj povabljena k sodelovanju. Poleti leta 1968 je pričela honorarno voditi po muzeju, kustosinja muzeja v Železnikih pa je postala 1970. leta. Podajanje zgodovine in doživete razlage, ki jih je Tonika opravljala v muzeju, so obiskovalca vrnile nazaj v zgodovinski čas. Tudi to delo je kljub skromni plači opravljala profesionalno in z velikim veseljem do leta 1989.

Muzej je bil razen ponedeljka odprt vsak dan dopoldne in popoldne, tudi ob nedeljah in praznikih. Nema lokrat se je zgodilo, da je v muzeju sprejela kakšno skupino ravno v času praznične maše, zato se je maše v večernih urah udeležila v Škofji Loki. Tja je šla z avtobusom ali pa je za prevoz prosila koga od sosedov.

Zgodilo pa se je tudi, da so ravno na ponedeljek, ko je bil muzej zaprt, prišle na ogled muzeja nenajavljene skupine obiskovalcev in so prišli po Toniko na dom. Ona jim je z velikim veseljem šla muzej odpret in obiskovalcem pojasnit zgodovino Železnikov. Ker je govorila tudi nemško, je še poseben vtis napravila na tujce.

Zanimivo je predvsem to, da se je v muzeju zaposlila stara 65 let, vendar je bil njen spomin izreden. Spomnila se je vseh podrobnosti, oseb z imeni in

priimki tako iz posvetnega kot cerkvenega življenja, kar je bilo nekaj posebnega.

V času, ko v muzeju ni bilo obiskov, je Tonika klekljala in vse, kar je naredila, je ostalo muzeju kot zbirka. Za klekljarska dela je bila večkrat nagrajena, predvsem na čipkarskih dnevih.

V muzeju pa je zapisovala tudi običaje in zgodovinske dogodke v Železnikih. Zgodovina razvoja čipkarstva je po njeni zaslugi zelo dobro ohranjena, tako da so mlajše generacije ravno na osnovi Tonikinih zapisov to železnikarsko dejavnost lahko začele strokovno raziskovati in obdelovati. Tudi določeni običaji, ki so železnikarska posebnost, so pisno ohranjeni po njeni zaslugi. Pomemben delež je prispevala zapisovalcem običajev in zgodovine Železnikov, vendar pa zaradi njene skromnosti njenega imena in priimka v teh delih žal ne najdemo.

Po dvajsetih letih neumornega dela v muzeju je v starosti skoraj 84 let prenehala opravljati delo kustosinje. Tudi pri teh letih je bila še izrednega spomina in duha, telo pa je že nekoliko pešalo.

Imenovanje Tonike Ramovš za častno občanko občine Železniki leta 1999 je bila tako logična posledica in priznanje krajanov za njeno življenjsko delo. Na ta naziv je bila zelo ponosna.

Zadnji dve leti življenja je preživela v domu starejših občanov v Škofji Loki, kjer je julija leta 2000 tudi umrla.

Čipkarice iz Železnikov, posnete na otvoritvi razstave Kljekljali so jih moja mati. Takrat so bile to tri najstarejše klekljarice.

Od leve proti desni:
Tonika Ramovš (90 let),
Frančiška Sedej (92 let),
Elizabeta Kosem (90 let).
Foto: arhiv
Muzeja Železniki

Tonika Ramovš ob ogledu prenovljene čipkarske zbirke na dan otvoritve 1. 10. 1994.
Foto: arhiv Muzeja Železniki

Tonika je imela v svoji hiši veliko slik, predvsem svetnikov. V letih hudih preizkušenj konec petdesetih let prejšnjega stoletja je na hrbtišče dveh slik zapisala, komu naj se ju po njeni smrti

izroči. Sliko sv. Lucije, zaščitnice vida in oči, ki je naslikana z očmi na pladnju, ki ga drži v rokah, je podarila gospe Luciji Ramovš – Franckovi ženi z Gabrške Gore, od koder je bil doma njen oče. Gospe Ramovš, ki sedaj živi pri hčerki v Škofji Loki, smo sliko izročili. Nesrečno naključje pa je hotelo, da je gospa danes slepa ...

Na dolgi, mnogokrat s trnjem posuti življenjski poti smo ji sosedje stali ob strani. Vselej smo ji z veseljem priskočili na pomoč. Spomnim se, kako smo bili otroci ponosni, ko smo ji s koški ponosili nažagana drva v klet.

V začetku osemdesetih let, ko je fizično nekoliko oslabela, pa sta ji zelo pomagali sosedji Antonija Šuštar in moja mama Antonija, ki sta skrbeli za njeno prehrano. Mama ji je redno kurila v krušno peč in pospravljala, še posebej ob velikih praznikih. Nekaj let pred odhodom v dom, ko ni bila več zmožna sama redno hoditi v cerkev, so bili nekaj posebnega prvi petki, ko je prejela sveto obhajilo. Stanovanje je moralo biti posebej pripravljeno za to slovesnost. Mama ji je zelo natančno poribala pode in pripravila mizo, tako kot je to počela Tonika sama. Ata Anton pa jo je v zadnjih letih z veseljem vozil k svetim mašam, in kamor je bilo potrebno.

Pogovorov z gospo Toniko Ramovš, ki je doživela častljivo starost, se s ponosom spominjam. Na meni so pustili velik pečat, prepričan pa sem, da tudi na vseh drugih, ki so jo kdajkoli obiskali ali pa se z njo pomenkovali. Zavedam se, da nam je dala veliko, ne samo najbližjim sosedom – tudi celotnemu kraju je zapustila veliko kulturno dediščino. Ne le v materialnem smislu, ampak predvsem v duhovnem.

Viri:

Utemeljitev za imenovanje častne občanke.

Tonika Ramovš: Osebni podatki. Hrani Muzej Železniki.

Zapuščina Tonike Ramovš, ki jo je uredil Anže Pegam.